

יציאת עבד עברי ואמה עבריה בשטר

א

שני דיונים מופיעים בגמ' בנוגע לשטר: דיון אחד הוא ביחס לקניית אמה עבריה בשטר, ודיון שני ביחס לאופן שחרורה ע"י שטר. במבט ראשון אין זיקה בין שני דיונים אלה¹, וראיה לדבר ממשנתנו (קידושין פ"א מ"ב), המציינת רק קניית עבד עברי בשטר ולא את יציאתו בשטר².

וד"ל הגמ' (שם טז ע"א):

ובשטר מנלן? אמר עולא: אמר קרא (שמות כא, י), "אם אֶחָת יָקַח לוֹ" – הקישה הכתוב לאחרת; מה אחרת מקניא בשטר, אף אמה העבריה מקניא בשטר. הניחא למ"ד שטר אמה עבריה – אדון כותבו, אלא למ"ד אב כותבו – מאי איכא למימר? ... אמר רב אחא בר יעקב: אמר קרא (שמות כא, י), "לֹא תִצָּא קְצָאתָ הָעֶבְדִּים" – אבל נקנית היא כקנין עבדים, ומאי ניהו? – שטר. ואימא 'אבל נקנית היא כקנין עבדים, ומאי ניהו? – חזקה? אמר קרא (ויקרא כה, מו), "וְהַתְּנַחֲלֶתֶם אֹתָם לְבְנֵיכֶם אֶחָדֵיכֶם" – אותם בחזקה ולא אחר בחזקה. ואימא 'אותם בשטר ולא אחר בשטר? הכתיב "לֹא תִצָּא קְצָאתָ הָעֶבְדִּים". ומה ראיית? מסתברא שטר ה"ל לרבוויי, שכן מוציאה בבת ישראל. אדרבה, חזקה ה"ל לרבוויי, שכן קונה בנכסי הגר! באישות מיהת לא אשכחן.

וביחס לשחרור ע"י שטר כותבת הגמ' לקמן (שם):

אלא האי שטר היכי דמי? אילימא דכתב ליה שטרא אדמיה – היינו כסף! אלא שיחרור – שטר למה לי? לימא ליה באפי בי תרי זיל, אי נמי באפי בי דינא זיל!

ניתן להקשות על לימוד הגמ' ביחס לקניין אמה עבריה בשטר, שהרי אין מקור חיובי לקניין עבד עברי בשטר אלא הלימוד נעשה על דרך השלילה מעבד כנעני, וצריך ביאור – הא מנלן?

1 זאת בניגוד לעובדה שקניין כסף האמור גבי עבד עברי נלמד מאופן שחרורו ברעון כסף, ונמצא שיש זיקה ישירה בין אופן קניינו לאופן שחרורו; וגם למסקנה, שעבד עברי נלמד מהיקש לאמה ואמה נלמדת מהיקש "אם אֶחָת" (שמות כא, י), כדעת הריטב"א בסוגיא לעיל בדיון קניין כסף (יד ע"ב, ד"ה 'והפדה') – עדיין לימוד זה קיים בשל ההגדרה הנלמדת בעבד עברי מדיון גרעון כסף. ועיין מאמרנו בכרך זה "בדיון גרעון כסף".

2 עיין תוס' טז ע"א, ד"ה 'אמר רבא', שמיישב משנתנו כדעת הברייתא דעבד עברי משתחרר בשטר, אלא שמשנתנו מונה רק יציאות בעל כורחו של האדון, ושחרור בשטר הוי מדעת האדון. בעז"ה לקמן בגוף המאמר יבואר ביתר שאת תירוצו זה.

ועוד ניתן להקשות מנין פשוט לגמ' דין יציאת עבד עברי בשטר; מהו מקור הדין? ובאמת במשנתנו לא מוזכר דין זה של יציאת עבד עברי בשטר. ואף נקשה יותר, דהנה בדין גרעון כסף הקשה הרשב"א (שם, ד"ה 'ללמד') על שיטת רש"י (יד ע"ב, ד"ה 'שמגרת פדיונה') שלמד מגרעון כסף על קניין כסף, דא"כ נלמד מיציאת עבד עברי בשטר על קנייתו בשטר (ועיי"ש מה שתירץ); הרי דלרשב"א פשוט דין זה דיציאת עבד עברי בשטר עד כדי כך שיכול הוא ללמד על קנייתו בשטר – ומנין לו מקור לדין זה?

ב

והנה כותב רש"י (טו ע"א, ד"ה 'גופו קנוי'):

... וכי כתב ליה לשון שחרור ונתן ליה – נפיק, דלא גרע מכנעני דנפיק בשטר, דכתיב (ויקרא יט. כ): "או חֶפְשָׁה לֹא נָתַן לָהּ", וגמר "לָהּ" – "לָהּ" מאשה.

נראה שרש"י חש בקושייתנו, והביא מקור מעבד כנעני. בעקבות דבריו אלו של רש"י יצאו האחרונים לדרך בדין כתיבת שטר שחרור של עבד עברי, דיצטרך לשמה כמו שטר שחרור עבד כנעני³. ומביא המנחת חינוך (מצוה מב, אות יד, בדרך החמישי) את ספיקו של קצוה"ח (סי' ר. סק"ה), האם עבד כנעני יכול להשתחרר בשטר שנכתב שלא לשמה, שכפי שנקנה ע"י אחרים בשטר קניין שלא לשמה, כך גם יוכל העבד כנעני לקנות עצמו בשטר קניין שלא לשמה.

ומסיק בעל הקצות, דכיון דבעבד כנעני יד העבד כיד רבו, אין הוא יכול לזכות בעצמו כדי שיקנה עצמו. ודמי ליה לקונה חצר ע"י שטר ואת השטר קונה בקניין חצר בחצר הנקנית, דכאן לא נאמר "גיטו וידו באין כאחד". לכן מסיק הקצות, דיצטרך שטר לשמה על מנת שיוגדר כשחרור, וע"ז ניתן לומר את הכלל "גיטו וידו באין כאחד". א"כ, כיון דבעבד עברי דלא אמרינן יד העבד כיד רבו – כפי מה דמבואר במסכת בבא מציעא דף יב ע"ב: מציאת עבד עברי לעצמו; וכן מבואר במסכת עירובין (עט ע"ב) גבי הא דיכול לזכות עירובו ע"י עבדו – א"כ יכול הוא להשתחרר ע"י שטר שלא לשמה.

ממשיך המנחת חינוך ומבאר, דיכול להיות דלאחר שהגמ' מסיקה דעבד עברי גופו קנוי – ולחלק משיטות הראשונים היינו דיש בו קניין איסורי – א"כ הוא הדין עבד עברי יצטרך שטר לשמה.

ברם נראה דלשיטת רש"י, דלא ס"ל בהגדרת עבד עברי גופו קנוי כראשונים הנ"ל דיש בו קניין איסורי, ניתן לומר דאליבא דהקצות יוכל עבד עברי לצאת בשטר שלא לשמה. אלא שקשים הדברים להלמס, דהרי הא דעבד כנעני ידו כיד רבו אין זה דין בעלמא, אלא הוא הגדרת העבד, דכולו שייך לאדון, ושייך בו "והתנחלתם אותם לבניכם אחריכם"; משא"כ עבד עברי, דאין בו דין זה, ולמדנו מכאן הגדרה, ומהיכי תיתי לחלק עניינים אלו

3 אמנם לכאורה בעבד עברי לא שייך למוכרו לאחרים, כפי שכתוב ברמב"ם הלכות עבדים פ"ד ה"י, וממילא אזלא לה כל ההשוואה לעבד כנעני. ועכ"פ נראה דאינו כן, ואין ביד זה לסתור השוואה זו, כיון דניתן לומר דאין חיסרון ממכרו לעבד נובע מחמת מעמדו הקנייני של העבד שאינו יכול הוא להימכר, אלא נובע הוא מחמת חיסרון בעלות האדון בעבד לענין זה דאינו יכול למוכרו לאחרים. וכך מוכח מלשון הרמב"ם, מהפסוק שהביא: "לעם נכרי לא ימשול וגו'" (שמות כא, ח). לפי זה נראה דכך הוא דווקא לאחר, דהוי דרך "ממשלה", אינו יכול למוכרו, אבל לעצמו – ובפרט שנעשה מרצון – ודאי יכול למוכרו, דאין בזה דרך "ממשלה". ועיין מנחת חינוך מצוה מב, אות יד, בדרך החמישי, וכן מצוה מה, אות א.

ולומר דילפינן יציאת שטר מעבד כנעני, ורק לגבי דין לשמה לא ילפינן, כיון דאין בו דין זה דידו כיד עבדו?

וקושיא זו ניתן גם להקשות על דברי החזון איש (אבה"ע, סי' קמח, על דף טז), וז"ל:

זאת אומרת ע"ע גופו קנוי, פירש רש"י: ושטר מהני, דלא גרע מעבד כנעני. נראה דלא ילפינן ע"ע מעבד כנעני בעיקר דין שטר שחרור, דא"כ יהיה שטר עבד עברי פסול שלא לשמה, ובמחובר, וטלי שחרור מעל גבי קרקע; אלא סברא הוא דשייך שטר שחרור בעבד עברי, וילפינן דיני שטר משטרי מקח, ואין צריך לשמה ושאר דקדוקי שטר שחרור. ולפי זה אפשר דאין משחררו בעל כרחו אלא מדעתו, וצריך עיון.

וקשה, מניין לחזון איש "דברי נביאות" אלו, לחלק וללמוד מעבד כנעני עיקר דין שטר שחרור ולא ללמוד כל דיני שטר. דממאי נפשך: אם ילפינן דין זה דיציאת שטר מעבד כנעני – נילף על כל דיניו, ואם לא – לא נילף כלל.

ובעיקרא דהאי מילתא נקשה על רש"י⁴: איך דימה עבד עברי לעבד כנעני, ולמד כמקור ליציאת שטר בעבד עברי מעבד כנעני, דזה שייך בעבד כנעני דהוקש לקרקע, כדכתיב "והתנחלתם אותם לבניכם אחריכם לרשת אחוזה" – הקישן הכתוב לשדה אחוזה, מה שדה אחוזה נקנה בכסף בשטר ובחזקה, אף עבד כנעני נקנה בכסף בשטר ובחזקה; ואין זה שייך לעבד עברי דלא הוקש לקרקע, ומנין לרש"י דימוי זה, וצ"ע.

עיין במהרש"א (טו ע"ב, תד"ה 'אמאי') דהקשה על הק"ו שמביאה הגמ' לעיל: ומה מי שאינו נגאל באלה נגאל בשש, זה שנגאל באלה אינו דין שיגאל בשש – הא איכא למיפרך: מה לנמכר לישראל שהוא יוצא בשטר, ולכך דין שיוצא בשש, תאמר בנמכר לעכו"ם שאינו יוצא בשטר. וכוונתו ע"פ מש"כ התוס' יד ע"ב ד"ה 'הואיל' בשם ר"ת, דעכו"ם אינו קונה עבד עברי, ומסתמא כי היכי דאינו נקנה בשטר הוא הדין דאינו יוצא בשטר. וכתב על זה המהרש"א, דצ"ל דנמכר לעכו"ם יוצא בשטר אע"ג דאינו נקנה בשטר.

ויש לדון בדבריו. דוודאי לא שייך להקשות ממה שלא יוצא בשטר, אם יציאת שטר הרי זה מעשה שחרור שנעשה מדעת האדון, ואין זה מצד זכויות העבד. וגם מה דנמכר לעכו"ם אינו יוצא בשטר הרי זה רק משום דלעכו"ם אין קניין בשטר, ונתמעט הוא מקניין שטר. אלא על כרחך סובר המהרש"א דיציאת שטר הו"ל דין ביציאת עבד עברי, ורק כך שייך למיעבד פירכא (וכמו מה שתוס' ד"ה 'אמר' הקשה ממיית אדון, דמיית אדון ודאי דין הוא בעבד עברי). ולפי זה קשה על תירוצו של המהרש"א, דתירץ דנמכר לעכו"ם יוצא בשטר אף אם אינו נמכר בשטר – אם כנים דברינו בשיטת המהרש"א, דיציאת שטר הו"ל דין ביציאת עבד עברי, וא"כ דין שטר שחרור לו, וצריך לשמה ופסול במחובר ושאר דיני שטר שחרור; וכיון שכך היה נראה דוודאי הנמכר לעכו"ם לא יצא בשטר, דלא שייך בהאי דיני שטר. ובאמת ראיתי דכך כתב המנחת חינוך (מצוה מב, אות כד), דאין עבד עברי הנמכר לעכו"ם יוצא בשטר; והוא לשיטתו, שמצריך לשמה בשטר שחרור. ומכל מקום קשה על דברי המהרש"א.

4 עיין קידושין כב ע"ב, ועיין עוד מגילה כג ע"ב, תוס' ד"ה 'שמיך', דהקשה קושייתנו זו.

ג

ולולי דברי רש"י היה אפשר לומר, דאין כלל דין זה דיציאת שטר. ומה שהגמ' אומרת דישי יציאת שטר – ניתן לבאר כמהרי"ט (מהדו"ח בסוגיין, ד"ה 'כשטר'), שכתב דשטר שיוצא בו הוא מדין גרעון כסף, שאינו יכול למחול הגרעון אלא ע"י שטר שמפקיע שיעבודו, עיי"ש. וכוונת דבריו היא, דהא דמסקינן דלא מהני מחילה בעבד עברי משום שגופו קנוי היינו רק במחילת דברים בעלמא, אבל מחילה בשטר מועילה. וצריך ביאור: אם גופו קנוי – איך מועילה מחילה, הגם שנעשית ע"י שטר? ועל כרחק צריך לומר, דכוונת המהרי"ט דמהני שטר מדין הקנאת עצמו ע"י שטר, וכיון דבטל שעבודו ממילא יוצא לחירות מדין גרעון כסף. לכן אף שע"י סילוק השעבוד ע"י שטר בעינן לדעת האדון, מ"מ יציאת העבד מיד האדון היא בגדר יציאת גרעון כסף, דנעשית בע"כ של האדון, שע"י סילוק השיעבוד יוצא לחירות. לפי זה משנתנו היא כפשוטה, דכתוב בה רק הגדרת היציאות שבהם יוצא עבד עברי, ולא נמנו כל אופני יציאות שבהן יוצא עבד עברי.

מיהו עדיין צריך ביאור בדבריו, דאם ע"י שטר מסלק הוא את שעבודו אמאי צריך עוד לדין יציאה של גרעון כסף, ולא בזה גופא מופקע גם דין עבדותו? ועל כרחק צריכים אנו לומר בביאור דבריו של המהרי"ט, כאמור בהגדרת עבד עברי גופו קנוי, דהגדר הוא שישנה כאן חלות שם עבד ומעשי ידי העבד מתחייבים הם כתוצאה מהגדרת שם עבדות שבו, ולפי זה אי לאו דין יציאה דגרעון כסף, הגם שסילק שיעבודו בהקנאת גופו ע"י שטר וכביכול פקע הקניין, עדיין אין בזה משום ביטול שם העבדות שנוצר, דמתבטל רק ע"י הגדרת שחרור שהתורה הגדירה, ולהכי צריך להא דגרעון כסף.

וגם הלום ראיתי דברי הגאון ר' שמואל רוזובסקי², דמבאר כן גם ברמב"ם. דהנה המל"מ בפ"ג ה"ז דייק מלשון הרמב"ם, שכתב: "נמצאת למד שהנרצע אינו קונה את עצמו אלא ביוכל ובמיתת האדון" – דכוונתו למעט גרעון כסף ושטר שחרור מנרצע. וכתב שם הטעם, על פי מה שכתב התוס' רי"ד, דהנרצע אינו יוצא בגרעון כסף משום קנס, ומשום הכי גם שטר לא מהני. ומקשה שם ר' שמואל, דבשלמא בגרעון כסף דהוי דין יציאה שפיר איכא למימר דקנסתו תורה שלא תהיה לו האי יציאה, אבל בשטר – הרי הוי דין דהאדון משחררו, וכי נאמר שקנסוהו שלא יוכל לשחררו? ומתרץ, דלמהרי"ט ניהא, דהא לדידיה הא דע"ע יוצא בשטר לא הוי מדין שטר שחרור, אלא דמהני השטר לסלק השעבוד, וממילא יוצא מדין גרעון כסף, ובנרצע שקנסוהו שלא יצא בגרעון כסף, ס"ל לרמב"ם דהקנס היה לא רק ע"ז שלא יהיה לו זכות לגרע בע"כ דאדון, אלא דאפילו אם האדון סילק השעבוד מדעתו מ"מ לא יצא לחירות מדין גרעון כסף. ומשמחים הם הדברים כנתינתם מסיני.

ד

יעויין במנחת חינוך המוזכר לעיל, דביאר דישנם תרי גווני יציאות שטר: א. דין יציאת שטר הזוקק את כל דיני שטר שחרור, כגון לשמה ופסול מחובר וכדומה, וזה נלמד מעבד כנעני;

ב. דין יציאת שטר הפועל כשטר קניין, ונעשה הוא מדעת שניהם, ואין הוא זוקק דיני שטר שחרור כגון לשמה וכדומה, והוא יועיל גם לנרצע לשיטת הרמב"ם.

וקשים הדברים להלמם, דמהיכי תיתי למימר הכי דיועיל שטר קניין, דאם כהגדרתנו בעבד עברי דשם עבדות חל כאן, אזי כדי להפקיעו צריך יציאה בעלת אופי שחרורי, וכגון גט אשה דכריתות הוא, ולא העבד קונה עצמו, דאין זה מעמד ממוני גרידא, וזה מסביר מדוע רש"י למד שטר שחרור מעבד כנעני, ולא ביאר דמדוכר בשטר קנייני רגיל. ולענ"ד ניתן לגשת לסוגיית זו, בהקדם שאלה דיש לנו לשאול. דהנה ודאי דמעמד העבד הינו מעמד מיוחד שמוגדר בשם עבדות, וכאמור, אלא דאם נתבונן באופני יציאותיו ללא שטר נראה דשניים הם: (1) גרעון כסף; (2) יציאת שש.

יוצא א"כ דאין לאדון יכולת להפקיע עבדות זו תוך שש, דהרי יציאת גרעון כסף יש בה דינים מיוחדים, דאינו לוה ויוצא ואין גאולה לחצאין ונעשה בע"כ של האדון. ולכאורה אין לאדון יכולת לשחררו בכסף ע"י אחרים מדין גרעון כסף⁶. יוצא א"כ דאין לאדון יכולת לנתק קשר זה, וקשה להלום זאת. ועוד ניתן להקשות, דאם אין יכולת לאדון לנתק קשר זה שנוצר, איך בכלל יכול האדון להכיל מצב זה, שהוא עצמו לא יכול לנתק אותו? ועוד, במה מוגדרת בעלותו ויכולתו השעבוד שלו בעבד אחר, דאין לו אפילו היכולת לנתק עצמו ממצב זה?⁷

ונראה דבעקבות זאת יצרה תורה אופן המאפשר לאדון יכולת לנתק קשר זה ולאפשר לאדון יכולת שליטה מלאה על מצב העבדות, שיוכל לנתק זאת מתי שירצה, וכזה גופא ביטאה תורה את יכולת השעבוד שנוצרה כאן, ועשתה זאת ע"י חידוש שטר "כריתות" דמנתק קשר זה בע"כ של העבד. יוצא א"כ דשטר שחרור הינו חידוש המתחייב כחלק מהגדרת השיעבוד המתייחס לאדון, ולא קשורה להגדרת העבד. ורק הגדרת השטר כשטר שחרור ולא כשטר קניין נובע הוא מהגדרת עבד עברי, דאין זה הגדרה ממונית גרידא.

והראה לי ידידי דאולי ניתן לדייק זאת מתוס' דף ט"ז ע"א ד"ה 'אמר', שכותב דמדלא כתב במשנתנו שחרור שטר הרי דס"ל דעבד עברי אין גופו קנוי – הרי שהבין תוס', דיש זיקה בין הגדרת העבדות לבין אופן יציאתו בשטר, ולפי זה קשה: מנין בכלל לחדש יציאת שטר בעבד עברי וכו'? ותיירץ תוס' קושיתו, וז"ל:

ו"ל דמתני' נמי סברה דגופו קנוי, והא דלא חשיב שטר – משום דתנא דמתני' לא חשיב אלא יציאות שהם בע"כ של אדון, אבל שטר מדעתו של האדון.

הרי דסיים תוס' דכל הצורך בהגדרת שטר נובעת מהגדרת יחס האדון בעבד, ולא בהגדרת העבד עצמו.

6 עיין לעיל במאמר 'בדין גרעון כסף', מה שכתבנו דישנם שני אופני יציאה בגרעון כסף, ואחד מהם מרצון האדון, ולזה אין דינים. עיין ביאורנו שם, דאין זה נובע מחמת ההגדרה של עבד עברי, אלא דזאת למדנו מדין גרעון כסף גופא, דישנם שני אופנים העולים מתוך הגדרתה של תורה בעצם שחרור גרעון כסף, ואין בזה סתירה לדבריני כאן.

7 עיין במאמרנו 'הגדרת עבד עברי', דהקשינו זאת על כל בעלות ממונית. ונראה דבעבד פחות קשה, דניתן לומר דברגע שנוצר שם עבדות ע"י קניין שחידשה תורה, אזי כל עבדות העבד שמיוחסת לקונה בשל היותו יוצר הקניין ושם העבדות הינה מוגדרת לפי רצון התורה. ואין זו שאלה במה מוגדרת זכות השעבוד של האדון, מאחר וכעת אלו הגדרות התורה.

ולפי זה ניתן לנו לומר זאת ברש"י עצמו, דכתב דלא גרע מעבד כנעני, שמדבר הוא על אופן השחרור, אבל לא על הסכרא שיהיה שטר שחרור בעבד עברי, דזה נלמד בסברא, וכנ"ל.

ואם כך הם פני הדברים, יכולים אנו לגשת להבנת דברי החזון איש המוזכרים לעיל, דבאמת הא דעבד עברי יוצא בשטר למדינן מסברא, והא דעבד כנעני יוצא בשטר הוא ליה גילוי מילתא לעצם היכולת להפקיע דין עבדות ע"י שטר – ורק זאת שמעינן מעבד כנעני. וממילא לפי זה לא שייך ללמוד דיני שטר שחרור מעבד כנעני עיין, ודו"ק.

ובזה נפתח לנו צוהר להבנת דברי המהרש"א המוזכרים לעיל, דכתב דעבד הנמכר לעכו"ם למרות דאין הוא נמכר בשטר, כשיטת ר"ת, מכל מקום יוצא הוא בשטר; וכיארנו כוונתו דלמד דעניין השטר הו"ל דין יציאה, ולא רק דין קנייני גרידא, דאל"כ אין מקום לקושייתו, עיי"ש. וא"כ הקשינו לעיל על תירוצו, איך זה דיוצא הוא בשטר, מאחר דעכו"ם לא שייך בתורת שטרות?

ולפי דברינו מבואר דבאמת כל הצורך בשטר נובע הוא מהגדרת שיעבודו של האדון, ולא יוצא מהגדרת העבד גופא; דאם היה שייך להגדרת העבד אזי צ"ב מניין למדנו דין יציאת שטר ואפילו בעבד עברי הנמכר לישראל. אם כן מובן הוא חידושו של המהרש"א, דלמרות דאין העכו"ם בתורת שטר, אבל כל הגדרת שיעבודו של העבד ניתנת לו עם היכולת להפקיע עבדות זו. וכיארנו דיכולת הפקעה זו היא זו המגדירתו כבעלים, ועל יסוד זה יכול הוא להעביד את עבדו כרצונו, ויכולת הפקעה זו דנעשית אפי' בע"כ של העבד, נעשית היא ע"י שטר, לכן חייב לחדש כאן גם בעכו"ם דין זה דיציאת שטר.

ולדרכנו גם ניתן להבין גם את פתיחתנו, דאין זיקה בין הא דניקנית בשטר לבין יציאתה בשטר, דקנייתה בשטר נובעת מהגדרת העבד ומעמדו, ואילו הא דיוצאת בשטר נובעת מהגדרת שיעבוד האדון בעבד.

ח

להשלמת ההגדרה בשטר יש לנו לרדן בשיטת הרא"ש, המובאת במסכת ב"ק. דהנה הגמ' בב"ק (ק"ג ע"ב) מתקשה, אמאי שחרור עבד עברי מיד העכו"ם לא מיקרי הפקעת הלואתו, ויהיה מותר למ"ד הפקעת הלואת גוי שרי? ומתרתת הגמ' דרבא לטעמיה, דעבד עברי גופו קנוי. והביא שם בשיטמ"ק בשם תוספי הרא"ש, ש, וז"ל:

הקשה רבי מאיר, והא אמרינן בהשולח דגוי לא קני לישראל לגופו אלא למעשה ידיו!

כוונתו להקשות, דבסוגיא דב"ק מבואר דגם בנמכר לעכו"ם אמרינן דגופו קנוי, ואילו בפרק השולח, דף ל"ח ע"א, דרשינן אתם קונים מהם ולא הם קונים מכם, ומבואר דלעכו"ם אין קנין הגוף בישראל. ותירץ, דה"מ לעניין דלא בעי מיניה גט שחרור, דאפילו עבד עברי הנמכר לישראל אין גופו קנוי ממש למציאותו וולדותיו שילדה לו אשתו הישראלית, ולא בעי גט שחרור; והא דאמר גופו קנוי – לעניין דלא נבעי שטרא מיניה קודם שש ויובל, אלא נימא ליה באפי תרי זיל, מיהו לעולם לא קני ליה אלא למעשה ידיו.

מבואר בדבריו, דהא דעבד עברי יוצא בשטר היינו יש לו דין שטר הקנאה דמקנה לו שיעבודו, וזהו מש"כ בסוף דבריו דלענין זה אמרינן דעבד עברי גופו קנוי דלא נפיק בלא

שטר, והיינו דבעינן שטר הקנאה, אבל אין בו קניין הגוף שיהא צריך גט שחרור עם כל דיני שטר שחרור, דזה צריך רק היכא דאיכא קניין הגוף.

הרי לנו מפורש, דלא רק שהבין דבעינן השטר לומדים הגדרת העבד ומעמדו הממוני, אלא למד הרא"ש דכל הגדרתו של עבד עברי היא ממונית גרידא, וכדקל לפירותיו, ואין בה שום משמעות מיוחדת. ובשני עניינים אלו הראנו פנים לא לומר כן, ועיין לעיל במאמרנו 'הגדרת עבד עברי'. וקשה לנו להלום דבר זה, מנין הגיע הרא"ש להגדרה זו?

ואולי ניתן לומר, דישנה מחלוקת אמוראים כהאי דינא. דהנה הבאנו בתחילת דברינו מחלוקת אמוראים באופן קניית אמה עבריה ע"י שטר, מי כותבו: אדון כותבו או אב כותבו, ואם אמרינן דשטר אמה עבריה אדון כותבו – הרי לן דדמי לן לשטר דאחרת, וכמבואר בסוגיא לעיל בדף ט ע"א, דלא דמי שטר זכיני לשטר קניין אשה, דבשטר מכר מוכר כותבו, ואילו בשטר אישות בעל, דהיינו ה"קונה", כותבו. ובאמת משווה זאת סוגייתנו ולומדת שטר מאחרת, היינו אשה, וניחא למ"ד שטר אמה עבריה אדון כותבו, ודמי ליה על כל דיניו, ואפילו בדין לשמה, וממילא צריכים להבין מנין למד על שטר שחרור (ועיין לעיל בדברינו). ברם למ"ד שטר אמה עבריה אב כותבו, הרי דדמי ליה ממש לשטר מכר דמוכר כותבו, ושאלנו דמנין ללמוד זאת, דאמנם למד זאת מ"לא תצא כצאת העבדים" אבל נקנית היא בקניין העבדים, ומה ניהו שטר. ועדיין התקשינו, דהו"ל לימוד באופן שלילי, ומנין לומר זאת.

ואולי נאמר, דביסוד דבריו סבר דכל מעמד עבד עברי הוא ממוני גרידא, ועל פי זה סובר דנקנה הוא בשטר ככל דבר ממוני, וממילא כשם דנקנה הוא בשטר כך יכול הוא לקנות עצמו בשטר.

ומסיק מזה האבני נזר (אבה"ע תכו), דלפי זה למ"ד שטר אמה עבריה אדון כותבו לא יצטרך לשמה בשטר שחרור, דדמי ליה לשטר קנייני גרידא דלא צריך לשמה. ומזה גם תבאר פתיחתנו, דהשאלה בדבר הזיקה בין אופן קניינו לשחרורו אולי תלויה גם במח' אמוראים, וכנ"ל.